

Szemesi Sándor[1]: A kényszermunka tilalma és a hátrányos megkülönböztetés tilalma összefüggései az Emberi Jogok Európai Bírósága esetjogában

Debreceni Jogi Műhely, 2008. évi (V. évfolyam) 2. szám (2008. április)

I. A hátrányos megkülönböztetés tilalmának alapvető kérdései

A hátrányos megkülönböztetés tilalma speciális jog: egyfelől az egyént megillető önálló alkotmányos alapjog, másfelől viszont a diszkrimináció tilalma más alapjogok gyakorlásához kapcsolódó, annak módját szabályozó parancs, vagy ha tetszik előfeltétel, mely az egyéb alapjogok érvényesülésének tartalmi eleme.[2] Ezen alapjogi jelleget elméleti szempontból az emberi méltósághoz való jog egyenlőségi funkciójából lehet leginkább levezetni.[3] Az egyenlőség elvének kettős jellege abban is tetten érhető, hogy bár a klasszikus első generációs polgári és politikai jogok körébe sorolható, ennek ellenére átnyúlik a szociális alapjogok csoportjába is. Ezen állításunkra példaként hozzuk a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya végrehajtásáért felelős Emberi Jogi Bizottság esetjogából a Broeks-ügyet[4] és a Zwaan-de Vries-ügyet.[5] A két ügy közös eleme az volt, hogy alkalmazható-e a munkanélküliek ellátásáról szóló holland törvényre a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 26. cikkelye. A holland kormány nemlegesén érvelt, hiszen a szociális biztonság ügye álláspontja szerint egyértelműen a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya hatálya alá tartozik, mely egyezségokmány vonatkozásában egyéni panaszok benyújtására nincs lehetőség. A Bizottság azonban úgy foglalt állást, hogy a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya 9. cikkében foglalt szociális biztonsághoz való jog vonatkozásában is megvalósulhat a hátrányos megkülönböztetés, amennyiben a holland társadalombiztosítási szabályok a nőkkel szemben önkényes megkülönböztetést tesznek lehetővé.[6] Kardos értékelése szerint ezzel a Bizottság kifejezte az emberi jogok egységét és elválaszthatatlanságát, miközben közvetett védelmet biztosított egyes második generációs jogok sérelmének eseteire is.[7]

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye vonatkozásában még hangsúlyosabban érhetőek tetten a hátrányos megkülönböztetés tilalma sajátosságai, amennyiben ezen jog megsértésére önállóan nem, csupán más, az Egyezményben vagy kiegészítő jegyzőkönyveiben foglalt jogokkal összefüggésben lehetséges hivatkozni. Miként azt a Bíróság a témában egyik legtöbbet hivatkozott Abdulaziz ügyben[8] is rögzítette: a Bíróság esetjoga alapján a 14. cikkely csak járulékos jelleggel, más, az Egyezményben foglalt joggal összefüggésben hivatkozható. Az Egyezményből is levezethető módon nincs önálló léte, hiszen csak az Egyezmény által védett más jogok és szabadságok élvezetével összefüggésben lehetséges az erre való hivatkozás. Jóllehet a diszkrimináció megsértésére hivatkozásnak nem szükségképpen előfeltétele egy másik cikkely megsértése (tehát ebben a vonatkozásban a cikkely önállóan tekinthető), mégis csak abban az esetben lehetséges a hátrányos megkülönböztetés tilalmára hivatkozás, ha az ügy összes körülményei egy vagy több másik cikkellyel is összefüggésbe hozhatóak.[9] A Bíróság az esetek többségében igyekszik tágan értelmezni ezen önálló főcikkely alkalmazási köreit, azonban nem korlátlanul. Sok esetben ráadásul ennek ellenére sem egyszerű annak meghatározása, hogy egy, a hátrányos megkülönböztetés tilalmával összefüggésbe hozott eset vajon besorolható-e az Egyezmény egy másik cikkelye alá is egyidejűleg.

II. Az Egyezmény 4. és 14. cikkelye közötti kapcsolat

Ami az Emberi Jogok Európai Bíróságának az Emberi Jogok Európai Egyezménye kényszermunka tilalmát kimondó 4. és hátrányos megkülönböztetés tilalmát kimondó 14. cikkelye összefüggéseivel kapcsolatos ítélkezési gyakorlatát illeti, egy viszonylag könnyen átlátható területtel van dolgunk, hiszen mindösszesen egyetlen olyan ügyet említhetünk meg,

amelyben a Bíróság megállapította a kényszermunka tilalmának diszkrimináció tilalmával együttes olvasatban történő megsértését. Ennek ellenére, nem kizárólag a Bíróság panaszosok szempontjából pozitív eredménnyel zárult ítélezési gyakorlatát kívánjuk bemutatni, hanem áttekintjük az el nem fogadott kérelmeket is, hiszen bizonyos tendenciákat azokból is ki lehet olvasni. Általánosságban elmondhatjuk, hogy a kényszermunka tilalmára hivatkozásnál egyaránt előfordul vallási, nemi, foglalkozáson alapuló, életkori, és egy esetben még faji alapú diszkrimináció is.

A kérelmek első nagyobb csoportja (melyek egyébként kivétel nélkül elutasításra kerültek) a 4. és 14. cikkely mellett a 9. cikkely (gondolat, lelkiismeret és vallás szabadsága) megsértését is állítja. Ezen beadványok elsősorban az Egyezmény 4. cikk (3) bekezdésének b, pontjával hozhatóak összefüggésbe, mely azt mondja ki, hogy nem tekinthető kényszermunkának a katonai jellegű szolgálat, illetőleg annak lelkiismereti okból történő megtagadása esetén a kötelező katonai szolgálat helyett megkívánt szolgálat. Ezen kategóriához kapcsolódóan három esetet is említhetünk, ahol kivétel nélkül vallási alapú diszkriminációt sérelmeztek a kérelmezők. A Gütl ügyben[10] a Jehova Tanúi felekezethez tartozó kérelmezőt sorkatonai szolgálatra hívták be, melyet ő lelkiismereti okból, vallására hivatkozva megtagadott. Éppen ezért a kérelmezőt polgári szolgálat tételére kötelezték a stájerországi regionális tűzoltóságnál, mely határozat ellen a kérelmező jogorvoslatért folyamodott az illetékes osztrák fórumokhoz, eredménytelenül, majd ezt követően került az ügy a strasbourgi bíróság elé. Gütl azt kifogásolta, hogy ő a Jehova Tanúi felekezet tagjaként rendszeres egyházi hitéleti tevékenységet folytat, így egyebek között bibliaórákat ad, prédikál, imádkozik, tartja a hívekkel a kapcsolatot, mely tevékenységek lényegében megfeleltethetők a keresztény egyházakban létező presbiteri feladatoknak, az eltérést csak az ő egyházának szervezeti felépítése jelenti. Gütl állítása szerint ezen a ponton érhető tetten az osztrák állam vallási alapú megkülönböztetése, hiszen míg ő nem kap felmentést a polgári szolgálat teljesítése alól, addig azt más bejegyzett egyházak papjai megkapják. A kérelmező megítélése szerint az ő helyzete egyértelműen összehasonlítható más bejegyzett vallási közösségek tagjainak helyzetével, akikhez képest ő eltérő bánásmódban részesült. A Bíróság a kérelmet elfogadta, azonban az ügy érdemében mind ez ideig nem született döntés.[11] Meglátásunk szerint a fenti esetben van esély arra, hogy a Bíróság az osztrák államot marasztalja majd, azonban minden valószínűség szerint nem a kényszermunka tilalmával, hanem a lelkiismereti és vallásszabadsággal összefüggésben, hiszen arra már korábban is volt példa a Bíróság esetjogában, hogy az egyházak közötti különbségtételt jogellenesnek minősítette, igaz, abban az esetben az egyházak jogi személyiségével kapcsolatos kérdésben.[12]

A nemek közötti diszkrimináció kérdései is felmerültek a Bíróság gyakorlatában, mellyel kapcsolatban említhető meg az egyetlen olyan eset, amelyben a Bíróság valamely államot a 4. cikkkel összefüggésben elmarasztalt.[13] A kérelmező, Karlheinz Schmidt azt követően fordult a Bírósághoz, hogy 1982-ben a helyi hatóságok 75 német márka összegű tűzoltói szolgálati adó megfizetésére kötelezték, mint minden, Tettwang településen élő férfit. A kérelmező az ügyben először a német Alkotmánybírósághoz fordult, mely úgy ítélte meg, hogy a fizetési kötelezettség a tűzoltói szolgálattal van szoros összefüggésben, mely kötelezettség objektív okok alapján kizárólag férfiakat terhel, nőket pedig nem. A Bíróság első lépésként megállapította, hogy a kötelező tűzoltói szolgálat olyan munkának minősül, mely az Egyezmény 4. cikk (3) bekezdés d, pontja alá tartozik.[14] Tekintettel arra, hogy a fizetési kötelezettség kivetése ezen munkán alapszik, ezért az eset a 4. cikk hatálya alá tartozik, ily módon érdemben elbírállható. A kérelmező állítása szerint a tűzoltói szolgálat esetében nem igaz az a több ügyben is előkerülő védekezés, hogy ennek sajátossága és veszélyei miatt kizárólag a férfiak számára lenne elérhető, hiszen 1991-ben közel hetvenezer hölgy szolgált a német tűzoltóságokban országszerte, ráadásul az ügyben érintett Baden-Württemberg tartományban is lehetséges a tűzoltói szolgálat nők általi ellátása, melyből következően

szolgáltatási kötelezettség, de különösen a fizetési kötelezettség vonatkozásában nemek közötti diszkrimináció érvényesül. A Bíróság azonban ezen hivatkozási alapokat azért nem fogadta el, mert megállapította, hogy a tűzoltóságok kellő számú önkéntessel rendelkeznek, így módon az önkéntes szolgálat lehetősége pusztán elméleti, gyakorlatilag senki nem szolgált ezen a jogcímen a tűzoltóságban, hanem mindenki adó fizetésére volt kötelezve. Márpedig egy ilyen fizetési kötelezettség kizárólag férfiak részére történő előírása egyértelműen nemi alapon történő különbségtételt valósít meg.[15]

Úgyszintén a nemek közötti diszkriminációval kapcsolatos a Spöttl ügy[16], melynek tényállása szerint a kérelmezőt besorozták Vorarlberg tartomány hadseregébe, azonban miután kérte a szolgálat alóli felmentését lelkiismereti okokból, végül polgári szolgálat letöltésére kötelezték. A kérelmező álláspontja szerint a polgári szolgálat nemek közötti diszkriminációt valósít meg annyiban, amennyiben erre kizárólag férfiakat köteleznek. Az osztrák kormány beadványában azzal érvelt, hogy a polgári szolgálat egy olyan alternatív szolgálati lehetőség, amely azokat terhel, akik katonai szolgálat ellátására lennének kötelesek, de azt lelkiismereti okokból megtagadják. Ebből következő módon, miután a hölgyek nem kötelesek katonai szolgálatra, így polgári szolgálat tételére sem kötelezhetőek. A Bizottság álláspontja szerint a tagállamok jogosultak elrendelni munkavégzést a katonai szolgálat keretében, illetőleg ahelyett, azonban ez nem lehet diszkriminatív, nemi alapon sem. A konkrét ügyben is elutasította a panaszt annak nyilvánvaló megalapozatlansága miatt, abból a megfontolásból, hogy a férfiak és nők nincsenek összehasonlítható helyzetben, hiszen a polgári szolgálat csak azok számára nyitott, akik nem akarnak katonai szolgálatot teljesíteni, de arra kötelesek. A Bizottság továbbgondolta azonban az esetet, megvizsgálva, hogy vajon a nemi diszkrimináció indokolt-e a katonai szolgálat feltételeinek meghatározásánál, és álláspontja szerint az objektív okokkal egyértelműen magyarázható, ráadásul a részes államok közös hagyományának tekinthető módon a nőket nem veszik igénybe katonai szolgálatra. Ez utóbbi elemben különbözik az eset az előzőleg bemutatott Karlheinz Schmidt ügytől, ahol a férfiak tűzoltó tevékenysége csupán elméletben létezett, gyakorlatilag viszont arra nem került sor.

A polgári szolgálat időtartamával kapcsolatos diszkriminációra próbált hivatkozni a kérelmező a Van Buitenen ügyben.[17] A kérelmező holland állampolgár egy ideig katonai szolgálatot teljesített 1980-ban, majd lelkiismereti okokból kérte, hogy a jövőben csak polgári szolgálatot láthasson el, mely kérelemnek a hatóságok helyt is adtak. A polgári szolgálat időtartamát azonban a vonatkozó holland törvények egyharmadával hosszabb időtartamban határozták meg, mint a katonai szolgálatét. Miután a kérelmező a polgári szolgálatot csak egy ideig teljesítette, három hónap börtönbüntetésre ítélték, melyet a fellebbviteli bíróság két hónapra enyhített. A kérelmező állítása szerint semmilyen okkal nem indokolható a polgári szolgálat hosszabb időtartama, ami éppen ezért kényszermunkának minősül az ő olvasatában. A Bizottság megállapította, hogy bizonyos tekintetben összehasonlítható azok helyzete, akik polgári szolgálatot teljesítenek és azoké, akik katonai szolgálatra kötelesek, így ebben az értelemben elviekben megállapítható lehet a hátrányos megkülönböztetés tilalma a 4. cikkel együtt olvasva. A Bizottság szerint azonban elfogadható az a kimentési ok, hogy a polgári szolgálat kevésbé megerőltető, mint a katonai szolgálat, éppen ezért ha teljes mértékben azonos feltételeket támasztanának a polgári szolgálat és a katonai szolgálat időtartamára vonatkozóan, úgy nagy számban utasítanák el az állampolgárok a katonai szolgálat tételét. Éppen ezért a Bizottság szerint ebben az esetben egy ésszerű és arányos intézkedésről van szó, melyre tekintettel a Bizottság a kérelmet nyilvánvaló megalapozatlanság miatt elutasította. Megjegyezzük, hogy más ügyekben a Jehova Tanúi vallás képviselői azt állították: a katonai szolgálat és a polgári szolgálat időtartama közötti különbség a gondolat, lelkiismeret és vallás szabadságát deklaráló 9. cikkely sérelmét jelenti a hátrányos

megkülönböztetés tilalmával együttesen, azonban a Bizottság ezen eseteket is kivétel nélkül elutasította, a fentiekkel lényegében egyező indokolás alapján.[18]

A foglalkozás alapján történő különbségtétellel kapcsolatos a cikkely esetjogából talán legtöbbet idézett Van der Musselle ügy.[19] A kérelmező Belgiumban ügyvédkedett, és a belga büntető törvénykönyv alapján kirendelt védői feladatok ellátására kötelezték, melynek keretében saját becslése alapján 17-18 órát foglalkozott összesen egy konkrét ügygel. Az állami jogi tanácsadói szolgálat az ügy lezárultát követően értesítette őt arról, hogy tekintettel arra, hogy ügyfelének nem volt vagyona, így több ezer belga frankos munkadíjára nem tarthat igényt. A kérelmező ezt az eljárást sérelmezte a Bíróság előtt. A Bíróság negatív logikával megállapította, hogy a munkavégzés ténye önmagában teljesen természetes dolog, mely akkor válik abnormálissá, ha annak teljesítésére valamilyen diszkriminatív elem alapján kötelezik a magánszemélyt vagy csoportot, amit a kérelmező maga is állított beadványában.[20] Van der Musselle beadványában nem hivatkozott az ügyvédek és ügyvédjelöltek közötti különbségtételre, így ezt a Bíróság sem vizsgálta. Általánosságban elmondható, hogy ezen kirendeléses ügyek jellemzően „egyszerűbbnek” minősülnek és anyagilag kevésbé jövedelmezőek, éppen ezért ügyvédjelöltek lényegesen nagyobb számban járnak el ilyen ügyekben, mint már bejegyzett ügyvédek. Pusztán ebből, illetőleg abból a tényből kiindulva, hogy az ügyvédjelöltek nem feltétlenül kapnak ezen kirendeléses ügyekért ténylegesen is díjazást (hiszen az sok esetben a munkáltató és névleg az egyes ügyekben is eljáró ügyvédek számlájára folyik be), álláspontunk szerint a Bíróság nem állapítana meg ilyen esetekben sem hátrányos megkülönböztetést, így annak a ténynek, hogy a kérelmező ezt a fajta megkülönböztetést nem hívta fel beadványában, az ügy végkimenetele szempontjából nincs jelentősége.

A kérelmező ugyanakkor a belga ügyvédség helyzetét más szakmák képviselőinek helyzetével hasonlította össze, arra hivatkozással, hogy hasonló intézkedés egyetlen másik szakma képviselőivel szemben sem létezik.[21] A Bíróság azonban úgy ítélte meg, hogy az ügyvédség helyzete nem hasonlítható össze más szakmák képviselőinek helyzetével, hiszen különbözik egyebek között a jogi státuszuk, a szakma gyakorlásának feltételei, az ellátott feladatok jellege és gyakorlása is.[22] A Bíróság ráadásul azt is kiemelte, hogy a kérelmezőt senki nem kötelezte arra, hogy ügyvéd legyen, ezt a hivatást önkéntesen, az ügyvédségre vonatkozó szakmaspecifikus jogszabályi háttér ismeretében választotta, így kényszermunkáról már csak ezért sem beszélhetünk az esetében.[23] Látható tehát, hogy a Bíróság ebben az esetben elsődlegesen azért utasította el a kérelmező beadványát, mert nem tudott találni egy olyan csoportot, amellyel a kérelmező a saját helyzetét reálisan összehasonlíthatta volna. Belgium (vagy hasonló indokok alapján más részes állam) marasztalására megítélésünk szerint legfeljebb akkor kerülhetne sor, ha egy szakmán belül az ország egyes területein az állam a munkavégzésre és különösen a munka díjazására vonatkozóan eltérő szabályokat alkotna, melyeket semmilyen, az ország speciális helyzetével kapcsolatos indokkal sem tudna kimenteni.

Szintén érdekes kérdéseket kellett tárgyalnia a Bíróságnak az X kontra Németország ügyben[24]. A kérelmező közjegyző azt kifogásolta, hogy egy német jogszabály előírta, hogy bizonyos esetekben, így például az egyetemek vagy az egyházak, illetőleg a nonprofit szervezetek számára készítendő dokumentumoknál a közjegyzők díjszabásukat mintegy 80 %-kal kötelesek csökkenteni. A kérelmező ez ügyben először a német alkotmánybírósághoz fordult, mely a csökkentés ekkora mértékét aránytalannak találta, ám az 50 %-os díjcsökkentést még elfogadhatónak tartotta. A kérelmező egyebek között azért fordult a strasbourgi bírósághoz, mert ez az eset állítása szerint a közjegyzőket szakmájuk szerint hátrányosan megkülönböztette, a kényszermunka tilalmával együttes olvasatban, hiszen nincs másik szakma, melyben az állam csökkentett díjazással kötelezte volna őket munkavégzésre. A Bizottság a kérelmet alaptalannak találta és elutasította, arra való hivatkozással, hogy a

közjegyzői szakma nem hasonlítható össze más szakmákkal, részben a speciális feladatok miatt, részben pedig az általuk gyakorolt több esetben szinte kizárólagos jogosultságok miatt, vagyis lényegében a Van der Musselle ügyben látott gondolatmenetet vitte tovább a Bizottság. A kényszermunka tilalmával összefüggésben a faji diszkriminációra is megkísérelt hivatkozni egy kérelmező a De Souza ügyben[25]. A kérelmező színesbőrű hölgy titkárnóként dolgozott egy magánvállalatnál éveken át anélkül, hogy bármiféle munkahelyi probléma merült volna fel vele kapcsolatosan. Munkája eredményeként mintegy öt év alatt el is érte a lehető legmagasabb fizetési besorolást. 1982 januárjában átszervezésre való hivatkozással lényegében megduplázták a munkáját, amennyiben az eddigi egy helyett immáron két vezető titkárnőjeként kellett dolgoznia, fizetésemelés nélkül, amit a kérelmező faji diszkriminációként minősített. A kérelmező érvelését azzal is alá kívánta támasztani, hogy ezt követően többet nem hívták meg a karácsonyi ünnepekre sem, ráadásul visszahallotta azt is, hogy főnökeinek egyike egy ügyfélnek faji származására utaló, egyértelműen sértő kifejezéssel illette őt („wog”-nak, azaz színesbőrű bevándorlónak nevezte). A Bizottság az ügyet nyilvánvalóan megalapozatlannak minősítette és elutasította, arra való hivatkozással, hogy a kérelmező foglalkoztatója egy magáncég volt, ily módon a kérelem személyi okból (*ratione personae*) nem tárgyalható érdemben.

Életkoron alapuló diszkriminációra próbált hivatkozni a kérelmező az X kontra Svájc ügyben.[26] A kérelmező ellen 15 éves korában büntetőeljárás indult különféle kisebb bűncselekmények elkövetésének gyanúja miatt, és végül oktatási jellegű büntetésekre ítélték, azonban az ügyész indítványára a bíróság több hónapra zárt intézetben helyezte el, magatartásának megfigyelése céljából. Ez idő alatt a kérelmezőnek elmondása szerint nevetséges összegért kellett celláját tisztítania, ami megítélése szerint ebben a vonatkozásában kényszermunkának volt tekinthető, ráadásul hasonló munkavégzési kötelezettség a svájci jog alapján a felnőtt őrizetese számára nem is létezett. A Bizottság a 4. cikk (3) bekezdés a, pontja alapján az esetet nem minősítette kényszermunkának, hiszen ilyen esetekben munkavégzési kötelezettség ésszerű határokon belül legálisan előírható. A fiatalok esetében pedig a Bizottság szerint azért nem állapítható meg életkor alapján történő különbségtétel, mert a legtöbb ország jogrendszerében a fiatalok bünelkövetőkre speciális, az átlagnál jellemző módon kedvezőbb szabályok érvényesülnek, ily módon nincsenek összehasonlítható helyzetben e vonatkozásban más társadalmi csoportokkal.[27]

III. Záró gondolatok

Összességében elmondhatjuk, hogy a kényszermunka tilalmával kapcsolatosan a kérelmezők a lehető legváltozatosabb okokból hívták fel a strasbourgi bíróság eljárását, egyetlen kivételtől eltekintve érdemi eredmény nélkül. Ez meglátásunk szerint elsődlegesen annak köszönhető, hogy szinte egyetlen esetben sem sikerült olyan csoportot megjelölniük, akikkel a kérelmezők a saját helyzetüket ésszerűen össze tudták volna hasonlítani, vagyis az ebben a fejezetben tárgyalt ügyek döntő többségében a megfelelő összehasonlítási alap hiánya miatt kerültek a beadványok elutasításra.

Sándor Szemesi[1]: The relationship between the prohibition of forced labour and the prohibition of discrimination in the case-law of the European Court of Human Rights

The European Convention on Human Rights sets forth a number of fundamental rights and freedoms, including prohibition of slavery and forced labour (Article 4.) and the prohibition of discrimination (Article 14.). However, the European Convention on Human Rights prohibits discrimination only in relation to the enjoyment rights protected in the text of the Convention and did not originally include a provision proclaiming the equality of all before the law. As the European Court of Human Rights stated in Abdulaziz case: „Article 14 ... has

no independent existence since it has effect solely in relation to „the enjoyment of the rights and freedoms” safeguarded by those provisions. Although the application of Article 14 does not necessarily presuppose a breach of those provisions - and to this extent it is autonomous -, there can be no room for its application unless the facts at issue fall within the ambit of one or more of the latter.”

In this study we examine only the relationship between Article 4. and Article 14 of the Convention. There is only one case, in which the applicant could call upon Article 4 and Article 14 together with success before the European Court of Human Rights: the case of Van der Musselle versus Belgium. For this reason we introduce not only this basic case, but lots of other cases, in which there were no discrimination in connection with Article 4. The applicants should find another group of persons are in analogous situations, which worsens the position of applicants seriously because of the difficulty of this condition.

In the above mentioned Van der Musselle case the applicant Belgian lawyer stated that Belgian lawyers are subject to less favourable treatment than that of members of a whole series of other professions, because in legal aid cases lawyers have to work without any remuneration, but the State accords remuneration to judges, registrars and interpreters in these cases. The Court emphasized that everybody could know the conditions of a profession in advance, and in the light of these conditions could choose it or not, and nobody compelled the applicant to be a lawyer. For this reason legal aid cases cannot be considered as forced labour, independently the remuneration of these cases.

[1] Assistant lecturer, University of Debrecen, Faculty of Law, International Law Department

[1] Egyetemi tanársegéd, DE ÁJK Nemzetközi Jogi Tanszék

[2] Lehoczkyné Koroknai Csilla, Amerikai sikertörténet – Európai változatok. A női egyenjogúság a nemzetközi joggyakorlatban. In: Halmai Gábor (szerk.), A hátrányos megkülönböztetés tilalmától a pozitív diszkriminációig. A jog lehetőségei és korlátai. Indok, Budapest, 1998, 189.

[3] Lásd Sólyom László alkotmánybírónak a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz csatolt párhuzamos indokolását.

[4] No. 172/1984.

[5] No. 182/1984.

[6] A 26. cikkely értelmezéséről bővebben lásd: Choudhury, Tufyal, Interpreting the Right to Equality Under Article 26 of the International Covenant on Civil and Political Rights. European Human Rights Law Review, Issue 1. 2003. 24-27.

[7] Kardos Gábor, Üres kagylóhéj, Gondolat, Budapest, 2003, 101.

[8] ECHR, Abdulaziz, Cabales és Balkandali kontra Egyesült Királyság ügy, 1985. május 28-i ítélet (ügyszám: 9214/80, 9473/81, 9474/81)

[9] Abdulaziz ítélet 71. pont

[10] ECHR, Gütl kontra Ausztria ügy, 2005. február 1-i elfogadhatósági határozat (ügyszám: 49686/99)

- [11] ECHR, Koppi kontra Ausztria ügy, 2006. január 5-i elfogadhatósági határozat (ügyszám: 33001/03) és Löffelmann kontra Ausztria ügy, 2005. február 1-i elfogadhatósági határozat (ügyszám: 42967/98)
- [12] ECHR, Canea Catholic Church kontra Görögország ügy, 1997. december 16-i ítélet (ügyszám: 25528/94)
- [13] ECHR, Karlheinz Schmidt kontra Németország ügy, 1994. július 18-i ítélet (ügyszám: 13580/88)
- [14] Karlheinz Schmidt ítélet 23. pont
- [15] Karlheinz Schmidt ítélet 28. pont
- [16] ECHR, Spöttl kontra Ausztria ügy, 1996. május 15-i elfogadhatósági határozat (ügyszám: 22956/93)
- [17] ECommHR, Van Buitenen kontra Hollandia ügy, 1987. március 2-i elfogadhatósági határozat (ügyszám: 11775/85)
- [18] lásd például: ECommHR, Autio kontra Finnország ügy, 1991. december 6-i elfogadhatósági határozat (ügyszám: 17086/90)
- [19] ECHR, Van der Mussele kontra Belgium ügy, 1983. november 23-i ítélet (ügyszám: 8919/80)
- [20] Van der Mussele ítélet 43. pont
- [21] Van der Mussele ítélet 45. pont
- [22] Van der Mussele ítélet 46. pont
- [23] Van der Mussele ítélet 40. pont
- [24] ECommHR, X. kontra Németország ügy, 1979. december 13-i elfogadhatósági határozat (ügyszám: 8410/78)
- [25] ECommHR, De Souza kontra Egyesült Királyság ügy, 1987. március 4-i elfogadhatósági határozat (ügyszám: 12237/86)
- [26] ECommHR, X kontra Svájc ügy, 1979. december 14-i elfogadhatósági határozat (ügyszám: 8500/79).
- [27] Megjegyezzük, hogy a fiatalkorúakkal kapcsolatos eltérő büntetőjogi szabályokat az Egyezmény eljárásjogi cikkelyeivel összefüggésben is felhívták a kérelmezők több ügyben, ám a Bíróság kivétel nélkül elutasította ezeket. Erre vonatkozóan részletesen lásd például az ECHR, Nelson kontra Egyesült Királyság ügyet (1986. október 13-i elfogadhatósági határozat (ügyszám: 11077/84))